

Een grandioze visie op de inkomensverdeling

De kracht van Tinbergen zit niet in de econometrische finesse, maar in zijn visie: hoe het humanistische ideaal van scholing voor allen kan leiden tot inkomensegalisatie.

Tinbergens werk inzake de inkomensverdeling, dat culmineert in zijn boek *Income distribution, analysis and policies*, heeft tenminste de volgende zeven kenmerken¹.

Het individu centraal

Het gaat vooral over groepen arbeiders, die sociaal en wat hun scholing betreft enigszins homogeen zijn, en over individuen. Het gaat nauwelijks over de aandelen van de produktiefactoren in het nationale inkomen, waar de neoklassieke theorie à la Cobb-Douglas een centraal punt van maakt. De winsten, de rente en de sociale uitkeringen krijgen minder aandacht dan lonen en salarissen. De reden voor deze beperking is, dat arbeidsinkomens het grootste deel uitmaken van het totaal, in sommige landen tot 85% (inbegrepen een beloning voor zelfstandigen). Aangenomen wordt dat het aandeel van het kapitaal in het nationale inkomen wel verder zal dalen; daarbij wordt dus afstand genomen van de Cobb-Douglasfunctie. De eigenlijke winsten à la Schumpeter en de 'windfall profits' op de beurs komen in het verhaal niet voor. De moderne maatschappij wordt beschreven als laboristisch, en niet in de eerste plaats als kapitalistisch. Door deze beperking blijven de miljonairs in het duister, en ook de zeer hoge inkomens van managers zijn moeilijk terug te vinden.

Toen Tinbergen in de jaren vijftig de individuen tot hoofdzaak van het onderzoek maakte was deze benadering tamelijk nieuw. Er waren veel statistieken over de personele verdeling, met bijpassende figuren (frequentieverdeling, Lorenzcurve) maar weinig pogingen tot verklaring. De human capital-school (Schultz) had als te verklaren variabele de beloningsverschillen, die als rendementen op de inves-

tering in mensen worden beschouwd, maar deze rendementen worden zelf niet verklaard. Enkele theoretici richtten zich op het merkwaardige verschijnsel dat de inkomens een log-normale (de sterrekundige Kapteyn, Gibrat) of een Paretoverdeling vertonen, en die verklaringen lieten de eigenschappen van het individu geheel verdwijnen in een stochastische theorie. Het zou net zo goed over knikers in een sjoelbak (Kapteyn) of over onbenoemde partikeltjes (Champernowne) kunnen gaan. Bij Tinbergen gaat het altijd over mensen.

Positieve en normatieve analyse

Daarom bestaat er steeds een verband tussen de positieve analyse en het normatieve. Tinbergen ziet de ongelijkheid als onrechtvaardig. Hij wil de politici helpen door beleidsmaatregelen aan te reiken. Hij maakt daarbij onderscheid tussen de meest rechtvaardige en de optimale inkomensverdeling, want soms vergt de rechtvaardigheid maatregelen die het totaal verkleinen. Bij Tinbergen vinden we (reeds vanaf 1946!) wel degelijk het potentiële conflict van doelstellingen tussen verdienen en verdelen; dit kan zich onder andere voordoen bij het erfrecht en bij de winsten. In het midden van de jaren zeventig waren de ondernemingswinsten in Nederland te laag. Tinbergen en ik hebben toen een optimaal niveau voor deze grootheid uitgerekend (nu ja, we hebben een aantal cijfers op papier gezet) en ons niet bekommerd om de rechtvaardigheid van die getallen. We hebben ook geschreven dat gehandicapten een veel hoger inkomen behoorden te hebben dan werkende mensen, maar dat deze inkomensvoorsprong een aanzuigende werking zou kunnen hebben en dus maar beter niet

door kon gaan. Tinbergen had een open oog voor zulke strijdigheden, maar wat de arbeid betreft zijn de doelstellingen, zoals hieronder zal blijken, harmonieus. De rechtvaardigheid wordt overwegend via de markt gediend. Want de academici zullen steeds overvloediger worden en de ongeschoolden steeds schaarser. Natuurlijk zijn er ook sociale uitkeringen nodig, maar in hoofdzaak wordt vertrouwd op een verschuiving van de schaarsteverhoudingen. Tinbergen maakt wel een paar uitzonderingen – de belasting op bijzondere capaciteiten (talentbelasting) heeft steeds Tinbergens sympathie behouden, maar dit voorstel heeft geen praktische betekenis.

Kwantitatieve invulling

De theorie en de normatieve aanbevelingen moeten kwantitatief zijn. Het gaat steeds over getallen (zulks in tegenstelling tot Rawls!). Dit klopt natuurlijk met Tinbergens algemene conceptie van de economische politiek: de doeleinden en instrumenten worden samengebracht in een kwantitatief model. Aan de positieve kant is dit een vraag- en aanbodmodel van de arbeidsmarkt, opgesplitst in een aantal (drie, soms vijf of meer) compartimenten, met de vereiste opleidingsduur als criterium voor de compartimentalisatie. De vraag naar arbeid wordt afgeleid uit de vraag naar eindprodukten, geheel volgens neoklassiek recept. Het aanbod is een kwestie van scholing en van arbeidsonlust. Tinbergen ziet de zwaarte van het werk als een negatieve factor, geheel volgens de traditionele opvatting van de disutility of labour. De normatieve kant gaat uit van het principe dat individuen, of als dat praktisch niet kan, sociale groepen, een inkomen behoren te ontvangen dat de arbeidsonlust compenseert. Vereist is dus de opstelling van nutsfuncties voor deze groepen, waarin de zwaarte van de baan voorkomt. Hier zit één van de lastigste punten, en Tinbergen heeft verschillende oplossingen gesuggereerd. Soms wekt hij de indruk dat het individuele nut gemeten kan worden – dit vindt hij trouwens op zich zelf al zeer wenselijk, en in dat verband heeft hij vaak

1. J. Tinbergen, *Income distribution, analysis and policies*, Amsterdam, 1975.

verwezen naar het werk van B.M.S. van Praag. Tegelijk is echter duidelijk, dat in het Tinbergiaanse model nog geen echte meting plaatsvindt. Op andere plaatsen wordt de zwaarte van de baan tot op zekere hoogte bepaald geacht door de lengte van de opleiding, met een correctie voor de afwijking ('spanning') tussen het vereiste en het aangeboden niveau. Deze indentificatie van hooggeschoold en zwaar werk gaat voorbij aan het feit dat academici nogal eens plezier aan hun baan beleven; Tinbergen was daarvan het levende voorbeeld. Op weer andere plaatsen wordt geïmpliceerd dat individuele nutmeting eigenlijk niet nodig is, omdat in een goed werkende, flexibele arbeidsmarkt de lusten, opgevat als een saldo van disutility en plezier in het werk, automatisch worden gecompenseerd door de inkomens. Daartoe is dan echter wel nodig dat er geen belemmeringen bestaan in de toetreding tot de arbeidsmarkt en dus ook niet in de toegang tot het onderwijs. Als we deze laatste interpretatie volgen, krijgt de normatieve theorie een zeer liberale gedaante: zorg voor het wegnemen van alle knelpunten, laat iedereen zich scholen tot de grenzen van de eigen capaciteiten, en de inkomensverdeling zal steeds gelijk worden. Omdat de Tinbergiaanse visie op deze 'disutility of labour' voor verschillende uitleg vatbaar is hebben critici vrij spel gehad bij het kiezen van de ongunstigste variant. Meer in het algemeen worden coëfficiënten vaak uit de losse hand ingevuld. Hierop is vooral aandacht gevestigd door Robert Haveman². Tinbergens verweer tegen de kritiek was steevast dat zijn specificaties en zijn numerieke waarden een voorlopig en experimenteel karakter droegen, en dat anderen werden uitgenodigd het onderzoek voort te zetten.

Lange termijn

De historische ontwikkeling van de ongelijkheid wordt beschreven en geanalyseerd. Kenmerkend is de stelling dat de ongelijkheid tussen 1938 en het eind van de jaren zeventig, gemeten aan de hand van een groot aantal criteria (waaronder de coëfficiënt van Theil, maar ook de 'referendariscoëfficiënt, dat is de verhouding tussen het bruto salaris van deze hoofdamtenaar en het minimumloon) is gehalveerd. Deze trend wordt verklaard door het gedaalde

aandeel van het kapitaal en de inkomensoverdrachten, maar ook de arbeidsinkomens hebben meegewerkt, en eigenlijk blijft dat bij Tinbergen de hoofdzaak. De academisch gegradueerde kreeg bruto in de jaren dertig nog ruim zes keer het gemiddelde, in 1970 minder dan vier keer. Kenmerkend is ook de verwachting dat deze trend zal doorzetten en dat eerlang, bij voorbeeld voor het eind van de eeuw, de rechtvaardige verdeling der arbeidsinkomens binnen handbereik zou zijn. De verhouding komt dan in de buurt van 3:1. Voor deze extrapolatie is dan wel nodig dat de ongeschoolden steeds schaarser worden en de gestudeerde mensen steeds overvloediger. Er is ook voor nodig, dat winsten slechts een beperkte invloed uitoefenen op de topinkomens van managers en beoefenaren der vrije beroepen. Dit egalitaristische optimisme is in de jaren negentig beslist niet uitgekomen.

Egalitarisme

Het belangrijkste van de Tinbergiaanse visie zit naar mijn mening in de merkwaardige conclusie dat zeer ongelijke mensen – Tinbergen ontkende de ongelijkheid onder de mensen alderminst! – toch min of meer gelijke inkomens kunnen verdienen. Daartoe is 'alleen' nodig dat de aandelen van de compartimenten in de beroepsbevolking gelijk zijn aan de elasticiteiten van de produktiefunctie. Tinbergen gebruikt vaak de Cobb-Douglasfunctie om de stelling te illustreren (hoewel hij ook met CES en trans-logfuncties heeft geëxperimenteerd). Als de exponent van de hooggekwalificeerde arbeid in de Cobb-Douglasfunctie gelijk is aan 0,1 en 5% van de werknemers heeft deze kwalificaties, dan verdienen ze twee keer zoveel als de anderen. Als deze 5% toeneemt tot 10%, is de gelijkheid bereikt. Dat ziet er verrassend uit, maar eigenlijk komt daar het Tinbergiaanse verhaal op neer. Er blijven dan natuurlijk individuele inkomensverschillen over binnen de sociale groepen, die vooral binnen de vrije beroepen zeer aanzienlijk kunnen uitpakken, maar met deze vorm van gelijkheid ziet de samenleving er een stuk vriendelijker uit. Tinbergen verwachtte dat de mensen elkaars positie dan meer zullen accepteren dan nu het geval is. Deze gedachte vertoont enige verwantschap met het ruilprincipe, dat zegt dat de verdeling

rechtvaardig is als de verschillende inkomstenstrekkingen, die bekend zijn met elkaars werk en elkaars salaris, niet met elkaar willen ruilen. Dit principe is bedacht door Tinbergens leermeester Ehrenfest, maar stuit op verschillende moeilijkheden: een ervan is dat het niet noodzakelijkerwijs opgaat voor meer dan twee individuen, er kan dan inconsistentie ontstaan. Ook kan naijver de zaak in de war sturen. Tinbergen heeft dit idee dan ook verlaten. Maar de geest ervan is aanwezig in de boven beschreven sociale ontwikkeling waarbij hoog en laag door de bank genomen dezelfde beloning ontvangen. Het is een gedachtenspel en een ideaal. Het gedachtenspel kan makkelijk gekritiseerd worden; zal de elasticiteit van de hooggeschoolde arbeid werkelijk niet toenemen als dat marktsegment volgestopt wordt met nieuwkomers? Maar het ideaal houdt stand.

Dynamiek

De technische vooruitgang kan roet in het eten gooien. Deze wordt geacht extra vraag te scheppen naar hooggekwalificeerde arbeid; dit wordt door Tinbergen beschreven als een 'race' tussen het onderwijs en de techniek. Dat verhoogt het realisme en verklaart waarom we de laatste tien jaar een onderbreking hebben gezien van het proces van egalitatie. Maar uit wetenschappelijk oogpunt is deze 'race' geen gelukkige vondst, omdat de mate waarin de vraag in de bovenste compartimenten door de techniek toeneemt moeilijk te specificeren valt. En ook de uitstoot van ongeschoolde arbeid, een actueel en zeer benauwend verschijnsel, dat het gevolg is van de technische ontwikkeling, past slecht in de Tinbergiaanse wereld. Daar komt bij, dat het evenwichtsmodel van de arbeidsmarkt, de kern van deze verdelingstheorie, aan actualiteit verliest in een tijd van werkloosheid. Tinbergens gebruikelijke formulering voor een dergelijke moeilijkheid is dat hier een terrein ligt voor nader onderzoek. En dat is inderdaad aan de gang in Nederland. Daarbij worden meer verfijnde methoden toegepast dan in het pionierswerk van Tinbergen.

2. R. Haveman, Jan Tinbergen's income distribution: analysis and policies, a review article, *De Economist*, nr. 2, 1977.

Internationale vergelijking

De opzet van zijn onderzoek draagt een nationaal karakter; de gecompartmentaliseerde arbeidsmarkt wordt gezien als een markt per land. We vinden bij Tinbergen veel cijfers over landen, waar de egalitatie ver is voortgeschreden: Zweden, Noorwegen, Denemarken, Nederland, de VS ook wel. We vinden niets over Turkije of Marokko. De invloed van migratie vergt speciale aandacht waarmee door Tinbergen wel een begin is gemaakt, maar dan toch vooral in verband met zijn andere werk op het terrein van de ontwikkelingshulp en de internationale arbeidsverdeling. In feite heeft natuurlijk een flinke instroom plaatsgevonden, ook in Nederland, van laaggeschoolden. Tegelijk zijn de hoge inkomens opgetrokken via internationale salarisvergelijking. Op deze deniverende invloed van het internationale verkeer is onder andere gewezen door N. Wilterdink, die weliswaar het accent legt op de sociologische benadering maar die toch goed aansluit bij een fundamenteel economisch gezichtspunt, namelijk de egalitatie der 'factorprijzen' tussen landen³.

Slotbeschouwing

Het bovenstaande overziende wordt duidelijk dat Tinbergen sinds het midden van de jaren vijftig een creatieve bijdrage heeft geleverd aan de theorie en de politiek van de inkomensverdeling; zijn inzichten zijn wel steeds veranderd, maar er zit toch een duidelijke lijn in. De basis voor de theorie blijft neoklassiek, met afgeleiden van produktiefuncties als vraagbepalende factoren en nutsfuncties aan de kant van het arbeidsaanbod. Er wordt steeds gezocht naar betere specificaties, maar die zoektocht blijft onvoltooid. Naar mijn mening zit de kracht van Tinbergen niet in de econometrische finesse. Hij kneedt en knijpt soms danig in het materiaal, het is meer de econometrie van de waterpomptang. Coëfficiënten worden uit diverse onderzoeken (ook van anderen) bijeengesprokkeld, soms worden ze toegepast in situaties waar ze misschien niet op slaan. Dit geldt zelfs voor de elasticiteit die weergeeft hoe de soorten arbeid elkaar kunnen vervangen – groter of kleiner dan één, dat is de (onopgeloste) kwestie. Tinbergens voorkeur voor de Cobb-Douglasfunctie, waar-

bij de elasticiteit één is, roept natuurlijk bij sceptici vragen op. Het grandoze zit in de visie: hoe het humanistische ideaal van scholing voor allen kan leiden tot inkomensegalisatie, waarbij het eindresultaat best een maatschappij kan zijn waarin de modale dokter en de modale treinconductor per uur ongeveer evenveel verdienen. Deze visie heeft altijd een afstotende kracht uitgeoefend op rechtse waarnemers; minder vanzelfsprekend is, dat ook ter linkerzijde aanstoot werd genomen aan het Tinbergiaanse verhaal. In de jaren zeventig werd de inkomensegalisatie, die toen stellig aan de gang was, ontkend door velen die Tinbergen graag tot zijn medestanders had gerekend. Zij herhaalden het marxistische standpunt dat de rijken rijker werden en de armen armer. Hij is toen stelselmatig verketterd, óók door *de Volkskrant*, óók door *Vrij Nederland* en dat heeft hem verdriet gedaan. Maar nog erger was het dat zijn ideaal dat over een zeer lange periode naderbij scheen te komen, in de jaren tachtig en negentig terugweek. Dit wordt door de theorie wel ongeveer verklaard, zij het dat de oorzaak ligt bij verschijnselen die Tinbergen met grote zorg hebben vervuld: kinderen hebben veel te vaak een flinke afkeer van de school, we zien hier en daar het verzaken van de plicht om te werken, de werkgelegenheidspolitiek schiet te kort, er wordt gefraudeerd. Deze dingen vervulden Tinbergen al vele jaren met zorg. In de jaren zeventig zag hij al een diepe culturele crisis.

In wetenschappelijk opzicht biedt dit werk veel aanknopingspunten voor nieuwe theoretische ontwikkelingen. Maar dat zijn deels vrij radicale afwijkingen. De moderne theorie van de arbeidsmarkt is veel verfijnder, ook in econometrisch opzicht. J. Hartog, die door Tinbergen is beïnvloed, heeft een stevige microbasis onder het onderzoek gelegd en werkt met veel meer subgroepen. Er wordt getracht inkomensverschillen toe te rekenen aan persoonlijke eigenschappen. Vrouwen en jeugdigen, het zijn categorieën die bij Tinbergen niet apart voorkomen. J. Theeuwes en F. den Butter zijn nieuwe wegen ingeslagen, bij voorbeeld door rekening te houden met de instroom van jeugdigen, waardoor automatisch de jeugdwerkloosheid stijgt; als langdurig werklozen door werkgevers met een zeker

wantrouwen worden bekeken, cumuleert de werkloosheid onder deze groep. Dat inzicht is bij Tinbergen niet aan te treffen. Hij wilde weliswaar de jeugdlonen verlagen, maar meer uit overwegingen van soberheid. Ook de recente onevenwichtigheidstheorie houdt beter rekening met de realiteit. Bij Tinbergen bestaat het arbeidsaanbod in een voorraad op een gegeven moment – moderne analyses letten niet zozeer op de voorraad maar op de instroom en uitstroom. Dit compliceert de theorie in hoge mate en biedt uitzicht op empirisch onderzoek dat rijker is dan dat van Tinbergen. Maar dat is helemaal zoals het volgens deze pionier behoort te zijn: de jongere generaties zijn knapper. We mogen echter hopen dat ze met hetzelfde idealisme bezield zullen zijn als Jan Tinbergen.

Jan Pen

De auteur is emeritus hoogleraar.

3. N. Wilterdink, *Ongelijkeheid en interdependentie, ontwikkelingen in welstandsverhoudingen*, 1993.